

1 Taal en TOS in het algemeen

Dit hoofdstuk gaat over taal en over TOS in het algemeen

Taal is onze belangrijkste manier van communiceren. De taal die je thuis als eerste leert, heet je moedertaal. De meeste kinderen leren taal vanzelf. Na het zevende levensjaar moeten onze hersenen daar steeds harder hun best voor doen.

Taalproblemen zijn het gevolg van *of* een taalachterstand (vertraging spraak-taalontwikkeling) *of* een taal(ontwikkelings)stoornis. Een taalstoornis is specifiek (iemand heeft alleen taalproblemen) of niet-specifiek (een persoon heeft ook andere problemen, zoals autisme of ADHD).

Iemand met een taalstoornis heeft problemen met het *praten* (verwoorden van gedachten en ideeën). Een aantal mensen met een taalstoornis heeft daarnaast moeite met het *begrijpen* van taal.

Om te kunnen bepalen of er sprake is van een taal(ontwikkelings)stoornis, is uitgebreid onderzoek nodig. De taalontwikkeling moet onderzocht worden, maar ook het gehoor, de intelligentie en de sociaal-emotionele ontwikkeling. Taalvaardigheden hebben verband met andere vaardigheden en functies: kan een kind niet goed praten, dan is de kans groter dat hij bijvoorbeeld gedragsproblemen ontwikkelt of psychische klachten krijgt.

Er zijn verschillende mogelijkheden om spraak-taalproblemen te behandelen, afhankelijk van de leeftijd van de persoon met TOS, en van de aard en ernst van zijn problemen. Logopedische therapie is een wezenlijke behandeling. Er zijn nog meer vormen van behandeling, begeleiding en onderwijs voor mensen met TOS. Deze komen in andere hoofdstukken aan bod, omdat hulpvragen en zorgaanbod per levensfase (in dit boek per hoofdstuk) variëren.

Selma: *Ik maakte me vroeger zorgen over het feit dat ik misschien nooit goed zou kunnen praten. Mijn grootste droom was dat ik kon praten en zo m'n omgeving duidelijk zou kunnen maken wat mijn mening is. Die droom kwam uit zo rond mijn 22e jaar. Sindsdien kijken anderen me niet meer vreemd aan met het idee: 'Wat zegt ze?', maar gaan ze vrolijk met me praten omdat ze me kunnen verstaan.*

2 Baby's

R

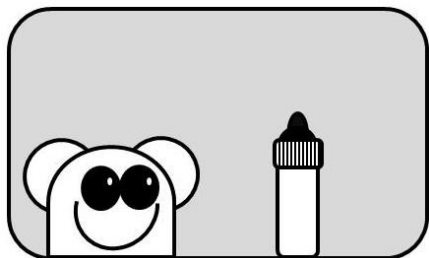
Het contact tussen kind en ouders begint al tijdens de zwangerschap. Een foetus hoort bijvoorbeeld al geluiden in de vijfde zwangerschapsmaand.

Na de geboorte is huilen voor de baby voorlopig een belangrijk middel om te laten weten dat er iets aan de hand is, zoals honger, slaap en pijn.

Hoe ouder hij wordt, hoe aandachtiger een baby kijkt en luistert naar zijn omgeving.

Ook gaat hij zijn stem uitproberen, geluidjes maken en brabbelt hij er steeds meer op los. Rond de eerste verjaardag spreken kinderen gemiddeld hun eerste woordje(s).

Problemen in de taalontwikkeling worden vaak pas *na* de babytijd ontdekt. Tijdens het eerste levensjaar kunnen er echter wel al signalen voor latere taalproblemen aanwezig zijn. Daarover lees je in dit hoofdstuk meer.

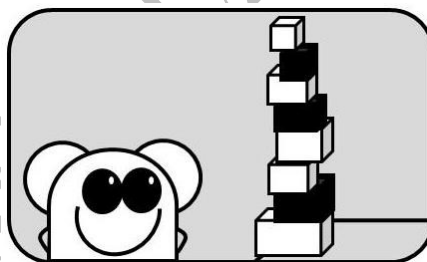

Margo: Juul maakte als baby weinig geluid. Hij was altijd blij en vrolijk, hij lachte altijd, maar brabbelen en dergelijke deed hij niet. Zijn zusje sprak juist veel en erg goed, al toen ze een jaar oud was. Dan ga je wel denken: het ene is extreem, maar het andere klopt ook niet. Het is altijd een kwestie geweest van gevoel, het gevoel hebben dat er iets niet klopt.

3 Peuters

Een peuter ontwikkelt zich enorm snel. De tijdstippen waarop verschillende mijlpalen bereikt worden, kunnen *en* mogen behoorlijk verschillen. Dat geldt ook voor de mijlpalen in de spraak-taalontwikkeling. Er zijn echter normen voor welke vaardigheden een kind op een bepaalde leeftijd minimaal zou moeten beheersen op dit vlak. Bij zorgen over de spraak-taalontwikkeling is het belangrijk om tijdig hulp te zoeken, omdat mensen het gemakkelijkst taal leren tussen hun eerste en zevende jaar.

Een peuter kan pittig gedrag vertonen; spraak-taalproblemen doen hier vaak nog een flinke schep bovenop. Dingen niet begrijpen en gedachten niet kunnen

verwoorden leidt tot frustraties. Soms komt hier gedrag uit voort dat wordt bestempeld als ongeconcentreerd of ongemotiveerd.

In dit hoofdstuk vind je onder andere tips voor ouders en peuterspeelzaalleiding, omtrent taalproblemen en taalstimulering. Verder komen diverse behandelvormen aan bod, zoals logopedie, behandeling gericht op de directe omgeving van de peuter, en groepsbehandeling voor jonge kinderen.

Nina: Alex was laat met praten. Op zijn eerste verjaardag zei hij wel "Ma" tegen mij. Ik dacht: daar komt het, hij gaat praten. Er kwamen echter geen woordjes bij. Wel ging hij álles "Ma" noemen: papa, opa, oma, een bal. Een hondje werd "Ama": wafwaf. Lopen deed hij ook pas laat, maar daar had ik minder zorgen over, ik dacht: 'Dat komt vanzelf wel.' Iedereen stelde me gerust, ik had toen het gevoel dat ik een ongeduldige en overbezorgde moeder was.

4 Kleuters

Een kleuter leert een heleboel en doet dat veelal op een speelse manier. Hij gaat naar school, naar vriendjes en speelt buiten. Onder andere zijn motorische, sociale en talige vaardigheden nemen toe. De woordenschat groeit, de zinnen worden langer.

Een kleuter wordt zelfbewuster. Een kleuter met TOS begint zich te realiseren dat hij bepaalde dingen moeilijk vindt. Frustraties kunnen toenemen.

De spraak-taalvaardigheden van kleuters kan men goed in kaart brengen, bijvoorbeeld bij de logopedist of een audiologisch centrum. Op school toetst men de leervorderingen. Veel kleuters met TOS hebben logopedie. Beïnvloeden de spraak-taalproblemen het leren en functioneren van een kind op school, dan is er vaak nog iets extra's nodig; remedial teaching en/of een cluster-2 arrangement bijvoorbeeld. Verder zijn er behandelingen buiten schooltijd, gericht op TOS, communicatie en de sociaal-emotionele ontwikkeling. Deze behandelingen worden individueel of in groepsverband aangeboden, kort of intensief, afhankelijk van de hulpvraag. Daarnaast zijn er behandelingen en cursussen die gericht zijn op de communicatie binnen het gezin.

Ook bij de vrijetijdsbesteding van een kleuter kan de taalontwikkelingsstoornis een rol spelen. In dit hoofdstuk vind je tips voor spelletjes, speelafspraken en de zwemles.

Voor ouders en broertjes/zusjes van een kind met TOS is de kleutertijd in bepaalde periodes intensief. Er vinden onderzoeken en behandelingen plaats. Er moet veel worden nagedacht over het heden en de toekomst. Belangrijk om te weten is dat in Nederland de stichting Hoormij bestaat, die zich onder andere richt op ouders en broers van kinderen met een taalontwikkelingsstoornis.

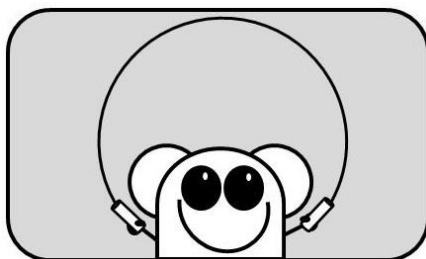
Margo: Juul heeft de afgelopen jaren remedial teaching gehad op school. Daar genoot hij van, van dat één-op-één werken, dat deed hem heel goed. Hij zat echt te wachten totdat hij weer mocht.

5 De basisschoolleeftijd, 6-12 jaar

Dit hoofdstuk gaat over kinderen in de leeftijd van zes tot twaalf/dertien jaar. In deze levensfase is een kind hard aan de slag met het leren op school en met zijn sociale ontwikkeling. Hij wordt steeds zelfstandiger. Bij een aantal kinderen met een taalontwikkelingsstoornis komt die zelfstandigheid nog niet zo tot bloei. Dat kan komen door eigenschappen van het kind zelf, of doordat er nog veel begeleiding en bescherming geboden wordt. In de opvoeding, behandeling en het onderwijs is het voortdurend zoeken naar een balans tussen beschermen, voorbereiden en loslaten.

Verder komen in deze fase het lezen en schrijven intensief aan bod. Dyslexie komt bij kinderen met TOS (veel) vaker dan gemiddeld voor. Dat geldt ook voor sociaal-emotionele problemen en voor problemen in de motoriek. Deelnemen aan (sport)clubactiviteiten is daarom bij de ene persoon met TOS stimulerend en bij de andere gewoonweg moeilijk. In dit hoofdstuk vind je onder andere tips voor de (sport)coach.

Logopedie blijft in deze levensfase erg zinvol voor kinderen met TOS. Daarnaast zijn er extra therapievormen of intensievere behandelingen, en cluster-2 onderwijsarrangementen. Belangrijk is steeds uit te gaan van wat het kind kan. Ook een kind met TOS heeft talenten; in dit hoofdstuk (en ook in andere hoofdstukken) lees je de ervaringen, informatie en tips. De tips zijn onder andere gericht op school, hobby's, zwemles, deelnemen aan het verkeer en het zelfstandig worden.

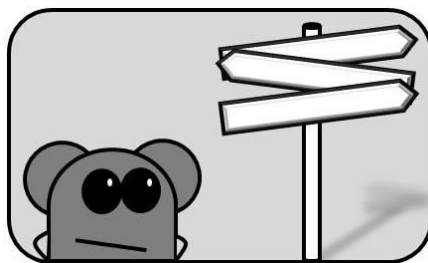
6 De puberteit

Ongeveer vijf procent van de pubers heeft een taalontwikkelingsstoornis.

De puberteit is een fase van zoeken en leren. Een puber wordt zich bewust van zichzelf. Een puber met TOS realiseert zich steeds meer welke invloed zijn taalproblemen hebben op zijn leven. TOS kan een rol spelen in vriendschappen, bij het leren, bij het kiezen van een opleiding en een beroep, en bij het welbevinden van een jongere.

Een puber wordt steeds zelfstandiger. Sommige kinderen met TOS vinden het erg moeilijk om stappen te zetten richting onafhankelijkheid. Ouders en andere mensen uit hun directe omgeving kunnen hen hierbij ondersteunen. Een puber met een taalontwikkelingsstoornis hoeft niet behoed te worden voor allerlei moeilijke momenten. Wel heeft hij profijt van het samen voorbereiden en oefenen van bepaalde situaties en taken.

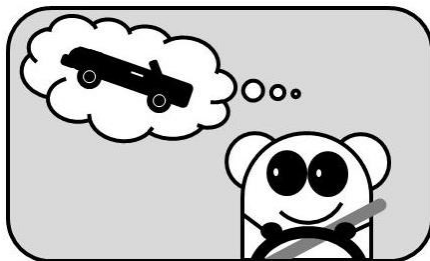
Een aantal pubers met TOS krijgt ondersteuning bij het leren en functioneren op school, bijvoorbeeld vanuit een onderwijsarrangement Cluster 2. Sommigen krijgen logopedie. Verder zijn er voor pubers met TOS behandelingen (individueel of in een groep) die gericht zijn op de communicatieve en sociaal-emotionele ontwikkeling. Voor contact met leeftijdgenoten met TOS is er de vereniging SpraakSaam. In dit hoofdstuk vind je hier meer informatie over. Daarnaast worden onderwerpen als verliefd/verkering, school(keuzes) en vriendschap behandeld.

7 De adolescentie

Tussen zijn 16^e en 22^e jaar staat een jongere in toenemende mate op eigen benen. Hij maakt keuzes die belangrijk zijn voor zijn toekomst. Hij denkt na over zijn opleiding, werk, vriendschappen, relaties. Misschien haalt hij zijn rijbewijs, gaat hij solliciteren, zelfstandig wonen, op reis of maakt hij kennis met andere mogelijkheden, activiteiten en toekomstdromen. Een jongere begeeft zich in steeds meer situaties die een beroep doen op zijn zelfstandigheid en communicatieve redzaamheid. Bij het verkrijgen van regie over het eigen leven heeft een aantal jongeren met TOS een steun in de rug nodig. Betutteling dient echter voorkomen te worden.

De adolescentie is een periode van bewustwording. Sommige mensen met TOS ontdekken nu dat de taal- en communicatieproblemen hun ontplooiing in de weg staan. Ze lopen vast op hun stage of halen niet het opleidingsniveau dat ze ambiëren. Belangrijk is dat ze weten waar ze goed in zijn *en* bij welke aspecten ze een begeleider, coach of behandelaar kunnen gebruiken. Ook contact met andere jongeren die TOS hebben, bijvoorbeeld via Spraaksaam, kan ondersteunend zijn. M.b.t. de bovengenoemde onderwerpen vind je in dit hoofdstuk informatie, praktijkervaringen en tips.

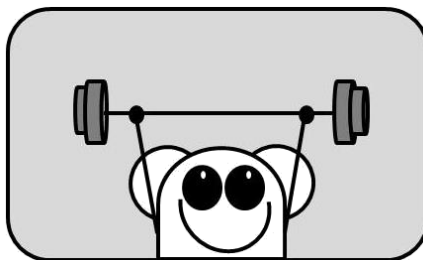
Mark: *In principe heb ik meer lessen gehad dan gemiddeld, 48. Ik heb wel alles in één keer gehaald. De communicatie met mijn rijinstructeur verliep heel erg goed. Ook ben ik gek op auto's, ik vond het al prachtig dat ik in een auto reed. Ik was heel erg gemotiveerd om te leren rijden. Het uur voordat ik rijexamen moest doen, ging alles fout, ik was blijkbaar heel nerveus. Toen ik eenmaal het examen deed, ging alles goed.*

8 Volwassenen

Bij ongeveer vijf procent van de mensen speelt TOS gedurende het hele leven een rol. Veel volwassenen met TOS weten niet dat ze een taalontwikkelingsstoornis hebben. Vroeger werden de problemen nog niet goed (h)erkend. Kinderen met een taalontwikkelingsstoornis werden vaak als moeilijk lerend of gedragsgestoord bestempeld. Ook schaarst men (nog steeds) een aantal volwassenen met TOS onder de laaggeletterden. Lees- en schrijfproblemen komen bij mensen met TOS geregeld voor; dit zijn echter niet de enige kenmerken. Ondersteuning en kennis zijn dan ook nodig op een breder vlak.

Volwassenen met TOS kunnen zich minderwaardig voelen, zeker als ze niet weten wat de oorzaak is van hun problemen. Sommigen komen stil of stug over, hoewel ze best graag een praatje zouden willen maken. Vermoeidheid komt regelmatig voor. Werken kan veel energie kosten of niet (goed) mogelijk zijn. Ook op relaties heeft een taalontwikkelingsstoornis invloed.

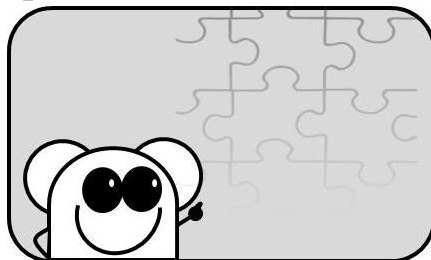
Specifieke hulp voor volwassenen met TOS ligt niet voor het oprapen. Er bestaan echter wel ondersteuningsvormen, bijvoorbeeld vanuit de gemeente of een re-integratiebedrijf. Verder is het belangrijk dat iemand met TOS enkele vertrouwde personen om zich heen heeft, die in staat zijn hem te adviseren indien nodig. Vaak zijn dat de ouders of is het de partner. Dat wil niet zeggen dat mensen met TOS alles uit handen willen geven; ze hebben tal van kwaliteiten die zij goed kunnen inzetten bij het leiden van een zo zelfstandig mogelijk leven. Sommige volwassen personen met TOS zijn stevige doorbijters geworden, juist als gevolg van alle taal- en communicatieobstakels die ze hebben moeten overwinnen. Ook hierover lees je meer in dit hoofdstuk.

9 Taal en TOS toelichting

Dit hoofdstuk is een aanvulling op het eerste hoofdstuk. In hoofdstuk negen wordt dieper ingegaan op de verschillende aspecten van taal en taalontwikkelingsstoornissen. Diverse vormen van taal- en spraakproblemen komen aan bod. Ook worden begrippen die regelmatig voorkomen in combinatie met de term 'spraak- en/of taalproblemen, kort toegelicht. Denk daarbij aan bijvoorbeeld aandachtsproblemen, autisme, een te kort tongriempje, dyslexie, erfelijkheid, executieve functies en sensorische-integratieproblemen.

Christian: En dat mijn kinderen spraak-taalproblemen hebben, ja, het kan erfelijk zijn, dat is een feit. Ik zou het wel fijn vinden als zij wél diploma's halen. Ze hebben in ieder geval al een andere start gehad dan ik: ik had als peuter geen vroegbehandeling, als schoolkind geen naschoolse groepsbehandeling en ik moest eerst naar de basisschool voordat ik naar de cluster 2-school ging.